

MUHAMMED TAHİR EL-KÜRDÎ EL-MEKKÎ EL-HATTAT: HAYATI VE ESERLERİ

Şahin ŞİMŞEK*

Öz

Muhammed Tahir el-Kürdî (1900-1980), 20. yüzyılda yaşamış önemli bir ilim adamı, hattat ve tarihçidir. Defalarca tabedilip tüm İslam ülkelerine dağıtılan ve “Mekke Mushafı” diye meşhur olan Kur’an-ı Kerim nüshasının müstensihî olma şerefine nail olmuştur. Suudi Arabistan’da çeşitli devlet kademelerinde görev yapmasının yanı sıra hat sanatı ve tarihi ile ilgili çok sayıda eser telif etmiş ve hat okullarında dersler vermiştir. Eserleriyle ve tedris faaliyetiyle hat sanatının Suudi Arabistan’da yayılmasına katkıda bulunmuş olan el-Kürdî, Arap harflerine yönelik eleştirilere, yazdığı eserlerle cevap vermiş ve Mekke’nin tarihi ile ilgili eserler kaleme almıştır. Bu çalışmada, Muhammed Tahir el-Kürdî’nin hayatı ve eserleri, hat sanatına yaptığı katkı açısından kısaca değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Muhammed Tahir el-Kürdî, hat sanatı, Mekke, Mushaf.

MUHAMMED TAHİR EL-KURDÎ EL-MEKKÎ EL-HATTAT: HIS LIFE AND WORKS

Abstract

Muhammed Tahir el-Kurdî (1900-1980), who lived in XX century, is a prominent scholar, calligraphist and historian. He attained the honour to be the scribal of Holy Qur’an, which has become known as Macca Qur’an and has been published many times and delivered all Islamic countries. Not only did he perform official duties in formal environments but also he compiled numerous works on calligraphy and history but also he lectured in calligraphy schools. He contributed to the spread of calligraphy art in Saudi Arabia through his works and education activities. He responded the criticism against Arabic letters via works he wrote. He reflected the religious and social life styles of people living in Macca by means of the work he scribed. In this manuscript, the life and works of Muhammed Tahir el-Kurdî were briefly evaluated in terms of their contributions to calligraphy.

Keywords: Muhammed Tahir el-Kurdî, Calligraphy, Macca, Qur’an.

Giriş

Hat sanatı İslam tarihi boyunca gelişimini sürdürmüş ve bir İslam sanatı hüviyetini kazanmıştır. Osmanlı’nın yıkılışı ve 1928 Harf inkılabı neticesinde geçmişteki ihtişamını kaybeden hat sanatı, tarihi zorunluluk ve ihtiyaçtan dolayı Türk sanatındaki yerini koruyabilmişse de Arap dünyasında yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu

Makale gönderim tarihi: 04.08.2016, kabul tarihi: 17.10.2016.

* Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, e-mail: sahinshimsek21@gmail.com

tehlikenin farkına varan Mısır Kralı I. Fuad (ö. 1936), ülkesinde yok olmaya yüz tutmuş olan hat sanatını canlandırmak için İstanbul'dan getirttiği hattat Aziz Efendi'den (ö. 1934) Kahire'de bir hat mektebi açmasını istemiştir. Aziz Efendi teklifi kabul ederek bir hat mektebi kurmuştur. Aziz Efendi'nin kurduğu bu mektepte çok sayıda hattat yetişmiş ve böylece hat sanatının Arap ülkelerinde yayılmasına katkı sağlanmıştır.¹

Kahire'deki hat mektebinde yetişen hattatlardan biri de Kâtibu'l-Mushafi'l-Mekkî lakabıyla bilinen Muhammed Tahir el-Kürdî'dir. el-Kürdî, hat eğitimini tamamlar tamamlamaz Mekke'ye döner ve Suudi Arabistan devlet yetkililerinin kendisi için açtığı hat mektebinin başına geçerek hat sanatının Suudi Arabistan'da yayılmasına katkıda bulunur. Hat sanatının öğretimi ve tarihine dair son derece faydalı eserler kaleme alan el-Kürdî, o dönemde Arap harfleri ile ilgili yaşanan tartışmalara müdahil olmuş ve Arap yazısının yılmaz savunucusu olmuştur. Yazdığı Kur'an-ı Kerim nüshası ile hat sanatı alanındaki çalışmalarını taçlandıran el-Kürdî, tarih, Kur'an ilimleri, fıkıh, ahlak ve edebiyat ile ilgili de çok sayıda eser kaleme almıştır.

1. HAYATI

1.1. İsmi ve Nesebi

Hattatımızın tam ismi, Muhammed Tahir b. Abdulkadir b. Mahmud el-Kürdî el-Mekkî'dir. Daha çok Katibu'l-Mushafi'l-Mekkî lakabıyla anılan hattatımız ilim ve fazileti ile tanınan Erbilli bir Kürt aileye mensuptur. Bundan dolayı el-Kürdî nisbesini almıştır. Babası Abdulkadir el-Kürdî, ibadet etmek ve Kâbe'nin civarında yaşamak için Erbil'den Mekke'ye göç etmiştir. Muhammed Tahir el-Kürdî 1321/1900'da Mekke'de doğduğu için de el-Mekkî nisbesiyle anılmıştır.²

1.2. Tahsil Hayatı

İlk eğitimini babasından alan Muhammed Tahir el-Kürdî, daha sonra Mekke'deki Medresetu'l-Felâh'a kayıt olmuş ve H. 1339 yılında mezun olmuştur. Medresetu'l-Felâh'tan mezun olduktan sonra babası, Ezher'de eğitim görmesi için onu H. 1340 yılının başlarında Kahire'ye götürmüştür. Ezher'de hem dinî hem de Arapça ilimleri tahsil eden Muhammed Tahir el-Kürdî, aynı zamanda hat sanatını da öğrenmiştir. Hat sanatına meraklı olan ve bu alanda üstün yetenekleri bulunan Muhammed Tahir, Kahire'de kaldığı süreyi son derece verimli kullanmış ve H. 1341 yılında Medresetu Tahsîni'l-Hutûti'l-Arabiyyeti'l-Melekiyye'de hat eğitimine başlamıştır. Bundan sonra artık sabahtan ikindiye kadar Ezher'deki derslere katılmış, ikindiden akşama kadar da hat ve tezhip gibi dersleri almıştır. Muhammed Tahir, H. 1346 yılında hat sanatı eğitimini tamamlamış ve Ezher'den mezun olduktan sonra H. 1348 yılında Mekke'ye dönmüştür.³

¹ Muhittin Serin, "Aziz Efendi Rifai", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, IV, s. 335-336.

² Muhammed Ali Mağribî, *E'lâmu'l-Hicâz fi'l-Karni'r-Râbi'* 'Aşere li'l-Hicre, Tihame, Cidde 1984, II, s. 314-315; Muhammed Hayr Ramazan Yusuf, *Tekmiletu Mu'cemi'l-Müellifîn*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1997, s. 500; <http://shamela.ws/index.php/author/42> (Erişim tarihi: 20.06.1016).

³ Muhammed Tahir el-Kürdî, *Tarihu'l-Hatti'l-Arabiyyi ve Âdabuhu*, el-Matbaatu't-Ticâriyyetu'l-Hadîse, Kudüs: 1939, s. 380-383; Mağribî, *a.g.e.*, s. 315; Ramazan Yusuf, *a.g.e.*, s. 500-501.

el-Kürdî, İslamî ve Arabî ilimleri Kahire’de, Şeyh Muhammed Bahît el-Muti’î (ö. 1935), Şeyh Yusuf ed-Decevî (ö. 1946), Şeyh Muhammed es-Semâlûtî (ö. 1934), Şeyh Abdulfettah et-Talâvî, Şeyh Muhammed el-İzzî, Şeyh Muhammed el-Halebî ve Şeyh Muhammed Habibullah eş-Şenkî (1943) gibi büyük alimlerden tahsil etmiştir. Hat eğitimi de başta Şeyh Abdülaziz er-Rifaî et-Türkî⁴ olmak üzere Şeyh Muhammed İbrahim el-Efendî, Şeyh Ali Bedrî ve Şeyh Muhammed Garib el-Arabî gibi hattatlardan almıştır.⁵

1.3. Üstlendiği Görevler

Ezher’de dinî ilimleri tahsil ettikten ve hat sanatında da uzmanlaştıktan sonra Mekke’ye dönen Muhammed Tahir el-Kürdî, Yüksek Şer’î Mahkeme’de göreve başlamıştır. Burada yaklaşık bir yıl görev yaptıktan sonra H. 1349 yılının başında Cidde’de bulunan Medresetu’l-Felâh’a müderris olarak atanmıştır. Medresetu’l-Felâh’ta dört yıl Arap hat sanatı hocalığı yapmış ve bu esnada rik’a hattı için güzel yazı defterleri hazırlamıştır. H. 1353 yılında tekrar Kahire’ye dönmüş ve orada bir yıl kalmıştır. Kahire’den sonra İskenderiye’ye geçmiş ve orada da bir yıl kalmıştır. Muhammed Tahir, Mısır’a yaptığı bu ikinci ziyareti esnasında rik’a hattı için hazırladığı kılavuz yazı defterlerinin basımını gerçekleştirmiş ve daha önce kaleme aldığı *Tuhfetu’l-İbâd fî ‘Ukûki’z-Zevceyn ve’l-Vâlideyn ve’l-Evlâd* adlı eserini tekrardan basmıştır. Ayrıca bu süre zarfında *Târîhu’l-Hattî’l-Arabîyyi ve Âdâbuh* adlı kitabı için malzeme toplamıştır. Bu amaçla Kahire ve İskenderiye’de bulunan birçok kütüphane ve müzede araştırma yapmıştır.⁶

Muhammed Tahir, Mısır’dan döndükten sonra kısa bir süre Cidde’de bulunan Medresetu’l-Felâh’ta çalışmıştır. Ardından Milli Eğitim Bakanlığı tarafından, önce Mekke’de Bulunan el-Medresetu’s-Saudiyye el-İbtidâiyye daha sonra da el-Medresetu’l-Azîziyye el-İbtidâiyye’ye müderris olarak tayin edilmiştir. Suudi Arabistan Milli Eğitim Bakanlığı Mekke’de Medresetu’t-Tahsîni’l-Hattî ve Ta’lîmi’l-Âleti’l-Kâtibe adlı okulu açınca da Muhammed Tahir el Kürdî’yi bu okula müdür olarak atamıştır. Buradaki

⁴ Hattat Aziz Efendi, Şeyh Mehmet Abdülaziz (Aktuğ) Efendi (d. 1872, Maçka, 16 Ağustos 1934, İstanbul), Türk hattat. 20. yüzyılın ünlü hat sanatı ustalarındandır. İstanbul’da ve Kahire’deki çalışmaları sonucu Türk ve Arap hat sanatlarında önemli yeri olan öğrenciler yetiştirmiştir. Mısır Meliki I. Fuad adına bir Kur’an yazmak üzere Mısır hükümeti tarafından davet edilen Aziz Efendi, 1922 yılında resmi izinle Kahire’ye gitti. “*Melik Fuad Nüşhası*” olarak bilinen Mushaf-ı Şerîf’i altı ayda yazdı, tezhibini yapmak üzere altı ay daha izni uzatıldı (Söz konusu eser, Kahire İslam Eserleri Müzesi’nde korunmaktadır). Bu çalışmalarının sonunda Melik I. Fuad, ülkesinde yok olmaya yüz tutmuş olan hat sanatını canlandırmak için ondan Kahire’de bir hat mektebi açmasını istedi. Aziz Efendi teklifi kabul etti ve ailesini de yanına alarak Kahire’ye yerleşti. Şeyh Salih Erkek Medresesi’nde yeni bir hat mektebi kuran Aziz Efendi, hem bu mektebin hem de daha önce Halilağa Medresesi’ne bağlı olarak kurulmuş olan *Medresetü Tahsîni’l-Hutûti’l-Melekiyye* adlı hat mektebinin müdürlüğünü üstlendi. Bu iki kurum, Türk hat üslubunun dünyada yayılmasında rol oynadı. 1933’te Mısır hükümetinden emekliliğini isteyen Aziz Efendi, İstanbul’a döndü. Soyadı Kanunu çıktığında “Aktuğ” soyadını aldı. 6 Ağustos 1934’te hayatını kaybetti. Edirnekapı Mezarlığı’na defnedildi. Sanatçının Bursa Ulu Camii’nde iki, İstanbul’da Türk ve İslam Eserleri Müzesi’nde 116 parça levhası ile özellikle Ekrem Hakkı Ayverdi Koleksiyonu’nda çeşitli yazı örnekleri ve levhaları bulunmaktadır. Bk. Muhiittin Serin, “Aziz Efendi Rifai”, *DİA*, IV, s. 335-336.

⁵ <http://shamela.ws/index.php/author/42> (Erişim tarihi: 20.06.1016).

⁶ Yusuf el-Mar’aşî, *Nesru’l-Cevâhir ve’d-Durer fî ‘Ulemâi’l-Karnî’r-Râbi’ ‘Aşer, Dâru’l-Marife*, Beyrut 2006, I, s. 1257.

görevine ek olarak Milli Eğitim Bakanlığında hattat olarak da görev yapmıştır. Muhammed Tahir el Kürdî, Harem-i Şerif'i genişletme projesinde danışman olarak görev yapmıştır. Mekke tarihini ve Harem-i Şerif'i çok iyi bildiği için bu görevi layıkıyla yerine getirmiştir. Yine Kâbe'nin restorasyonunda ve Hacer-i Esved için gümüş çerçeve yapımında da görev almıştır.⁷

1.4. Vefatı

Muhammed Tahir el-Kürdî H. 1383/1963 yılında bir göz hastalığına yakalanmış ve sağlığı giderek bozulmuştur. Bunun üzerine hem dinlenmek hem de tedavi olmak üzere resmi görevinden ayrılmış ve bir daha da geri dönmemiştir. Ancak resmi görevinden ayrıldıktan sonra telife devam etmiş, hat ve İslam sanatları alanında çok sayıda tablo ve sanat eseri ortaya koymuştur. Geride Abdurrahman adında bir erkek ve üç kız çocuğu bırakan Muhammed Tahir el-Kürdî⁸, 23 Rebiu'l-evvel (1400/1980) de Cidde'deki Bahş Hastanesi'nde seksen yaşında Hayatını kaybetmiş ve ertesi gün Mekke'ye nakledilip orada defnedilmiştir.⁹

1.5. Şahsiyeti

Çağdaşı, yakın dostu ve arkadaşı Muhammed Ali Mağribî (ö. 1996) Muhammed Tahir'i şu şekilde anlatmaktadır:

“Kısa boylu, fiziği düzgün ve alnı biraz çıkık biriydi. Teni beyaz ve hafif sarıya çalardı. Yüzünü siyah bir sakal süslerdi. Sakalını yandan keser, sadece çene kısmını bırakırdı. Gözlerinde, okuma gözlüğünün gizlediği hafif bir şaşılık vardı. Hicaz'da yaygın olan cübbeyi giyer, başını ve kulaklarını örtecek şekilde de sarık bağlardı. O, böylece Mekke ulemasının simasını alırdı.”¹⁰

Muhammed Tahir el-Kürdî müthiş bir zekâ ve ilmî aklî melekeye sahip çok yönlü bir âlimdi. Akranları onun izzet sahibi cömert ve muttaki bir âlim olduğunu ifade etmişlerdir. Arkadaşı Muhammed Ali Mağribî onun için, “Muhammed Tahir vakur görünümlü biriydi, ancak arkadaşlarıyla baş başa kaldığında son derece şakacı birine dönüşürdü”, demektedir.¹¹

2. ESERLERİ

Muhammed Tahir el-Kürdî, kendi döneminde Suudi Arabistan'ın en önde gelen hattatlarından biri olmasının yanı sıra tarih, Kur'an ilimleri, fıkıh, ahlak, edebiyat vb. muhtelif alanlarda çok sayıda eser vermiş çok yönlü bir âlimdi. Risale şeklindeki kısa eserlerinin yanı sıra *et-Tarihu'l-Kavîm li Mekke ve Beytillahi'l-Kerîm* ile *et-Tefsîru'l-Mekkî* gibi hacimli eserleri de dâhil olmak üzere 42 eser kaleme almıştır.¹² Muhammed

⁷ el-Mar'aşlî, *a.g.e.*, I, s. 1257-1258.

⁸ <http://shamela.ws/index.php/author/42> (Erişim tarihi: 20.06.1016).

⁹ Mağribî, *a.g.e.*, II, s. 338; el-Mar'aşlî, *a.g.e.*, I, s. 1257-1258; Ramazan Yusuf, *a.g.e.*, s. 501.

¹⁰ Mağribî, *a.g.e.*, II, s. 314-315.

¹¹ Mağribî, *a.g.e.*, II, s. 316.

¹² Mağribî, *a.g.e.*, II, s. 331.

Hayr Ramazan Yusuf (1968-...), *Tekmiletu Mu'cemi'l-Müellifin* adlı eserinde el-Kürdî'ye ait kırk iki eserin ismini vermektedir.¹³ Bu eserlerin yarısından fazlası basılmış, bazıları da yazma olarak durmaktadır. Telif eserleri dışında şeyh Muhammed Tahir'in en önemli çalışması ve kendisinin de ifade ettiği gibi iftihar kaynağı olan ve "Mekke Mushafı" diye şöhret bulmuş Kur'an-ı Kerim nüshasıdır. el-Kürdî'nin nesih hattı ile yazdığı bu nüsha defalarca tabedilmiş; değişik İslam ülkelerine dağıtılmış ve Suudi Kralı tarafından bir çok devlet başkanına hediye edilmiştir. Ayrıca el-Kürdî'ye ait çok sayıda güzel yazı tablosu ve Kâbe'ye dair resim çizimleri de bulunmaktadır.¹⁴

Eserlerine bakıldığında el-Kürdî'nin birinci uzmanlık alanının hat, ikincisinin de tarih olduğu anlaşılmaktadır. Muhammed Tahir'in Arap hattının öğretimi ile ilgili yazdığı kılavuz defterler Suudi Arabistan okullarında uzun süre müfredatta yer almıştır.

Muhammed Tahir el Kürdî'nin eserlerini tanıtmadan önce, ona asıl şöhretini kazandıran, "en büyük ve en önemli çalışmam" dediği Mekke Mushafı'nı nasıl ve hangi şartlarda yazdığını ele alacağız.¹⁵ el-Kürdî'nin en yakın arkadaşı, Mekke Mushafı'nın basımında büyük emekleri geçen ve aynı zamanda Mekke Mushafı'nı neşreden yayınevini de ortağı olan Muhammed Ali Mağribî, *E'lâmu'l-Hicâz fi'l-Karni'r-Rabi' Aşer li'l-Hicre* adlı ansiklopedik eserinde Muhammed Tahir el-Kürdî'ye geniş yer ayırmış ve onun Mekke Mushafı'nı yazım sürecini detaylı bir şekilde ele almıştır. Biz de bu sürecin içinde yer alan ve birinci elden nakleden Mağribî'nin anlattıklarını özetleyerek aktaracağız:

Mağribî: "Muhammed Tahir el-Kürdî'yi H. 1350'li (1931) yıllarda Mekke'de tanıdım. Güzel hattı ile meşhur olmuştu. Amcam Şeyh Abdullah Mağribî'nin yakın dostuydu ve neredeyse her gün onun işyerine uğrardı. Yine ellili yılların sonlarında bir gün Şeyh Muhammed Surûr es-Sabbân'ın Taif'teki kütüphanesine geldi ve bir konuda onunla görüşmek istediğini söyledi. Kısa bir süre sonra es-Sabbân kütüphaneye geldi ben de el-Kürdî'yi takdim ettim ve hat sanatında mahir olduğunu söyledim. el-Kürdî Şeyh Sabbân'a kendi el yazısıyla bir Kur'an nüshasını yazıp onu Kral Abdülaziz'e hediye etmek istediğini söyledi. Şeyh, bunun güzel bir fikir olduğunu ve bunu tamamladığında da kralın bundan çok hoşnut olacağını, ancak bu takdirde mushafın, kralın kütüphanesinde yazma olarak kalacağını aktardı. Sonra bana dönerek senin yeni kurduğun bir matbaan var, neden bu mushafı satın alıp neşretmiyorsun?

¹³ Ramazan Yusuf, *a.g.e.*, s. 501-503.

¹⁴ Ramazan Yusuf, *a.g.e.*, s. 501; Abdulvahhab İbrahim Ebu Süleyman, "el-'Allâme Muhammed Tahir el-Kürdî el-Mekkî eş-Şafî el-Hattât Nâsihu Mushafî Mekketi'l-Mükerreme", *Mecelletu'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye*, Yıl 4, S. 7, s. 63.

¹⁵ Mekke Mushafı, Suudi Arabistan devleti tarihinde yazılan ve bu ülkede neşredilen ilk mushaf olması bakımından son derece önemlidir. Geniş bilgi için bk. Şeyh Salih b. Abdülaziz b. Muhammed Âlu's-Şeyh, *Tabâatu'l-Mushafî's-Şerif fi'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Saudiyye*, s. 11. <http://qurancomplex.gov.sa/Display.asp?section=4&l=arb&f=write00011.htm&trans=> (Erişim tarihi: 20.07.2016).

dedi. Bunun üzerine ben de el-Kürdî de Şeyh'in teklifini kabul ettik ve akşam benim evimde buluşmak üzere sözleştik. Arkadaşım Abdullah Bahamdîn ile Matbaatu's-Şeriketi'l-Arabiyye li't-Tab'î ve'n-Neşr adlı şirketi, içindeki malzemelerle birlikte satın almıştık. Konuyu ona anlatınca o da son derece mutlu oldu ve bunun şirket için de iyi bir başlangıç olacağını söyledi. Akşam namazından sonra evime gelen Muhammed Tahir el-Kürdî ile her konuda anlaştıktan sonra el-Kürdî, benden belli özellikte kâğıt, kalem ve mürekkep istedi. İkinci Dünya Savaşı günleriydi fakat Yüce Allah müyesser kıldı ve istediği bütün malzemeleri temin edebildik. mushafın resm-i Osmânî'ye¹⁶ muvafık olmasını da kararlaştırdıktan sonra Şeyh Tahir çalışmalarına başladı ve nihayet yaklaşık üç yıl geçtikten sonra Mekke Mushafı'nı bitirdi. O henüz yazım işini bitirmeden biz de yetkililerden, Şeyh Tahir'in yazdığı mushafı incelemesi için bir komisyon kurmasını istemiştik. Bunun üzerine hükümet Kâbe imamı Şeyh Zahir, Şeyhu'l-kurrâ Şeyh Salih Hicâzî, Milli Eğitim Bakanlığında Muhammed Şatâ ve İbrahim en-Nûrî'den oluşan bir komisyon oluşturdu. Komisyon çalışmalarına başladı fakat üyelerden sadece İbrahim en-Nûrî Bey, mushafın tashih ve inceleme işi ile ilgilendi ve bunun için bütün vaktini harcadı. Tashih çalışmaları bitmek üzereyken bir gün Abdullah Bahamdîn beni telefonla aradı ve Mekke'ye gelmemi istedi. Orada yazdığımız mushafı Prens Faysal'a sunduk. Bir süre sonra da Cidde'de mushafı Kral Abdülaziz'e sunduk. Kral bu hizmetten dolayı son derece memnun oldu. Bu çalışmada emeği geçenleri tebrik etti ve bu işte emeği geçen her kese taltif amaçlı bir miktar mükâfat verdi. İkinci Dünya Savaşı bitmek üzereydi ve ben bazı özel şartlardan dolayı Mısır'a gitmek zorundaydım. Gitmişken de yanımda Mekke Mushafı'nı da götürdüm. Çünkü Suudi Arabistan'da baskı için gerekli olan kalıp ve diğer araç gereçler yoktu. Ayrıca bu mushafın bütün İslam ülkelerinde muteber olabilmesi için de Ezher'den ruhsat almak gerekiyordu. Mısır'a gittikten sonra Mısır'ın büyük tüccarlarından olan arkadaşım Sadık Bâzaria ile bu konuyu

¹⁶ Resm-i Osmânî, Hz. Osman'ın derlediği mushafların onun tarafından tasvip edilmiş imlâsına denilir. Bu sebeple buna mersûmu'l-hatt, hattü'l-mushaf, hicâu'l-mushaf, resm-i ıstılâhî gibi isimlerin yanı sıra resm-i mushaf, resm, hattü mushaf-ı Osmân gibi isimler de verilir. Normalde Arapça imlâ, telaffuzla uyum içerisinde olur. Ancak mushafların imlâsı bazı hususlarda telaffuza uymamaktadır. Âlimler bu hususları "hazif, ziyâde, hemze, bedel, fasl ve iki farklı kıraatle okunup da birini gösterecek şekilde yazılan" olmak üzere altı başlıkta toplamışlardır. Her birine birer örnek verelim: Hazif, nida edatındaki elifin يَإِيهَا şeklinde hazfedilmesi; ziyade, isim olsun fiil olsun بنوا إسرائيل örneğindeki gibi cemî kelimeden sonra elifin getirilmesi; hemze, kendinden önceki harfin kesresine muvafık olarak nebre üzerine رثيا şeklinde yazılması gerekirken رءيا şeklinde nebresiz yazılması, bedel, "salât" ve "zekât" gibi kelimelerin elif yerine vav ile yazılması; fasl, bitişik yazılması gereken مما gibi kelimelerin من ما şeklinde ayrı yazılması; iki farklı kıraatle okunup da birine delâlet edecek şekilde yazılan ise elifle de okunan Fâtîha sûresindeki ملك kelimesinin elifsiz yazılması gibidir. Burada zikredilenlerin dışında istisnâ yazım şekilleri de mevcuttur. Geniş bilgi için bk. Harun Ögmiş, "Resm-i Mushaf Bağlamında Kur'an ve Kıraat Ayrımı", Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl 2015, S. 9, s. 9-28.

görüştüm. O da bu konuda sana yardımcı olabilecek en iyi kişinin Mescidu'l-Hüseynî imamı Muhammed Arefe olduğunu söyledi ve beni ona götürdü. Muhammed Arefe Mısır'da çok tanınan biriydi beni Mısır Şeyhu'l-kurra'sı Muhammed Ali ed-Dabâ ile buluşturdu ve biz mushafın tashihi için Muhammed Ali ed-Dabâ ile anlaştık. Uzun bir müddet ve uğraştan sonra tashih işlemi tamamlandı ve Ezher'den gerekli ruhsatı aldım. Ancak bu sefer de basım için hazırlattığım araç-gereçleri Mısır'dan Suudi Arabistan'a götürme problemi çıktı. Zira bu malların ihracatı konusunda koşullar çok sıkıydı ve ben düşündüm ki bu konuda resmi prosedürü takip ettiğim takdirde hem çok yorulacağım hem de hiçbir sonuç alamayacağım. Tam bu sırada Kral Abdülaziz Mısır'ı ziyarete geldi ve beraberindeki heyette Şeyh Muhammed Surûr es-Sabbân da yer alıyordu. Hemen ona ulaştım ve durumu izah ettim. Muhammed Surûr es-Sabbân beni yakın dostu Mısırlı meşhur siyasetçi İbrahim Abdülhadi Paşa'ya yönlendirdi. İbrahim Abdülhadi Paşa'ya gittim o da gümrüklerden de sorumlu olan Maliye Bakanı'na durumu izah eden bir yazı yazarak gerekli kolaylığı sağlamasını rica etti. Böylece ben de aylarca sürecektir ve nasıl sonuçlanacağı da belli olmayan bir işi, Allah'ın inayeti ile üç günde tamamladım. Malzemeler Mekke'ye varınca artık matbaamız tam anlamıyla hazır; matbaanın başına İbrahim en-Nûrî Beyi getirdik ve Mekke Mushafı'nın basımına başladık. İlk defa bir mushaf Mekke'de yazılıp orada basılıyordu ve bu şeref de el-Kürdî'ye nasip olmuştu. Mekke Mushaf'ı sadece Suudi Arabistan'da değil Uzakdoğu'dan Afrika'ya kadar her yerden istenir olmuştu.¹⁷

Mağribî'nin Mekke Mushafı'nın yazım ve basımına dair açıklamalarını özetle aktardıktan sonra artık el-Kürdî'nin eserlerini ele alabiliriz. Bu çalışmada el-Kürdî'nin en önemli eserleri üzerinde duracağız; birçoğu el yazması olan diğer eserlerinin ise sadece isimlerini vermekle yetineceğiz.

2.1. Hat ve Hat Sanatları

Hat sanatı Muhammed Tahir el-Kürdî'nin birinci uzmanlık alanıdır. el-Kürdî bu alanda ortaya koyduğu sanatsal tablo ve eserlerle "el-Hattât" unvanını almıştır. Müellif, Arap ülkelerinde yok olmaya yüz tutmuş olan hat sanatını dönemin en meşhur hattatlarından öğrenerek bu sanatın başta Suudi Arabistan olmak üzere Arap ülkelerinde tekrar canlanmasına ve yayılmasına önemli katkılar sunmuştur. el-Kürdî bu alandaki çalışmalarını, Kur'an-ı Kerim'i istinsah ederek taçlandırmıştır.

2.1.1. Tarîhu'l-Hatti'l-Arabiyyi ve Âdâbuh

Bu eser, el-Kürdî'nin en önemli telif eseri olarak kabul edilmektedir. Mekke Mushaf'ı ile birlikte yazarın ilmî çevrelerde tanınmasını sağlamıştır. el-Kürdî'nin Mısır'da kaldığı süre zarfında Kahire ve İskenderiye'deki müze ve kütüphanelerde araştırma yapmış büyük

¹⁷ Mağribî, *a.g.e.*, II, s. 316-322.

emekler harcayarak hazırladığı bu kitap, Arap yazı tarihi ve sanatları alanında kaleme alınmış en önemli eserlerden biri olarak görülmektedir. Yazarın, Türk hattatlardan ders alması ve Türkçe kaynaklara başvurması da esere ayrı bir özellik katmıştır.¹⁸ Afif el-Behnesî (1928-...), bu kitabın Arap hat tarihi ve sanatı ile ilgili en güvenilir eserlerden biri olduğunu söylemiştir.¹⁹ Resim ve fotoğraflarla zenginleştirilen bu eser Arap yazısına dair bir ansiklopedi niteliğindedir.

470 sayfadan oluşan ve birkaç defa neşredilen²⁰ eserin kapağında şu ifadeler yer almaktadır: “Bu eser, tablo ve fotoğraflarla zenginleştirilmiş tarihsel, sosyal ve edebî bir kitaptır.” Müellif eserin mukaddimesinde, hat konusunda daha önce hiç kimsenin bu tarzda bir kitap yazmadığını söylemektedir.²¹

Eserin içeriğine gelince, öncelikle Arap yazısının tanımı yapılmış, dinin yazıya bakış açısı açıklanmış, yazı ile ilgili olan bazı hadisler şerh edilmiş, yazının ortaya çıkış ve gelişimi ile ilgili detaylı bilgiler verilmiştir. Ardından Arap yazısının gelişim sürecini ortaya koymak için eski yazılardan örnekler aktarılmış ve dil ile yazı arasındaki ilişkiye dikkat çekilmiştir. Arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkarılan yazılara değinilmiş ve söz konusu yazılara ait resimler okuyucunun dikkatine sunulmuştur. Eserde ayrıca Arap yazısının gelişim evrelerine değinilmiş, konuyla ilgili Arap ve Batılı bilim adamlarının görüşleri aktarılmıştır. Yazar, geçmişten kendi dönemine kadar Arap alfabesini kullanan milletleri açıkladıktan sonra yazının Hicaz’a giriş tarihine değinmiş ve Hz. Peygamber’in mektuplarına ve Kur’an-ı Kerim’in ilk nüshalarına ait örneklerle yer vermiştir. Hareke ve noktalama işaretlerinin ortaya çıkışı anlatıldıktan sonra, Araplar’ın yazıda kullandıkları malzemeler detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Nesih, sülüs vb. hat türleri hakkında bilgi verilmiş ve bu bilgi söz konusu yazı türlerine ait fotoğraflarla zenginleştirilmiştir. Ayrıca kendi dönemindeki yazı çeşitlerini eski yazıyla kıyaslamayı ihmal etmeyen yazar, hat sanatı ile ilgili bazı terimleri de açıklamıştır. Yazıya felsefî ve psikolojik açıdan bakan müellif, yazının kâtibin fiziksel ve ruhsal durumunu yansıttığını savunmuştur.

el-Kürdî bu eserde, karşılaştırma yaparak Arap alfabesinin estetik, kıvraklık, kullanım vb. konularda bir çok açıdan diğer alfabelerden çok daha üstün olduğunu söylemiş ve bunu çeşitli resim ve fotoğraflarla desteklemiştir. Müellif tarihteki meşhur hattatlardan bahsettikten sonra, yumurta, buğday, pirinç vb. nesnelere üzerine yazı yazmakla meşhur olan hattatların isimlerini de vermiştir.²² Eski dönemlerden kalma para ve yazıtları resimleri ile birlikte vererek onları tahlil etmiştir. Yine hattat olduklarını söylediği halife, sultan, vezir ve paşalardan da bahsetmiştir. Ayrıca geçmişten kendi dönemine kadarki

¹⁸ Abdullah b. Abdurrahman b. Abdürrahim el-Mu‘allimî, *E‘lâmu‘l-Mekkiyyîn mine‘l-Karni‘t-Tâsi‘ ile‘l-Karni‘r-Râb‘ ‘Aşer*, Müessesu‘l-Furkân li‘t-Turâsi‘l-İslamiyyi, 2000, s. 407-408.

¹⁹ Afif el-Behnesî, *Mu‘cemu‘l-Mustlâhâti‘l-Hatti‘l-‘Arabiyyi ve‘l-Hattâtîn*, Mektebetu Lübnan Nâşirûn, Lübnan, s. 17.

²⁰ Ör. el-Mektebetu‘t-Ticâriyyetul-Hadîse, Kudüs 1358/1939; el-Cem‘iyyetu‘l-‘Arabiyyetu‘s-Saudiyye li‘s-Sekâfe ve‘l-Funûn, Riyad 1402 H.

²¹ el-Kürdî, *Tarihu‘l-Hatti‘l-‘Arabiyyi ve‘l-‘Adâbuh*, s. 1-4.

²² el-Kürdî’nin kendisinin de bu konuda son derece maharetli olduğu nakledilmektedir. Muhammed Ali Mağribî, el-Kürdî’nin, üzerine kısa sureler yazmış olduğu pirinç taneleri gördüğünü söylemiştir. Geniş bilgi için bk. Mağribî, *a.g.e.*, II, s. 323.

hattatlardan ve hat sanatı ile ilgili önemli eserlerden söz eden müellif, son olarak Kur'an'ın yazılıp çoğaltılması ile ilgili bilgiler vermiştir.

2.1.2. Hüsnu'd-Du'âbe fîmâ Verade fi'l-Hattî ve Edevâtî'l-Kitâbe

Bilindiği gibi hat sanatı İslam âleminde devamlı ilgi görmüş, düşüncenin ifade edilmesindeki rolü ve iletişim aracı olmasının ötesinde de önemli bir sanat olarak telakki edilmiştir. Aynı şekilde kâtiplik de İslam devletlerinde en gözde mesleklerden biri olmuştur. Bu durum da yazı edebiyatı diye bir edebiyatın ortaya çıkmasını sağlamıştır. el-Kürdî bu eserinde, geçmişten kendi dönemine kadar yazı, kalem, mürekkep, vb. yazı malzemeleri ile ilgili söylenmiş güzel söz ve şiirleri bir araya getirmiştir. Kâtipler, hattatlar, filozoflar ve edebiyatçılardan nakledilen bu güzel söz ve şiirlerde yazı ve yazı malzemeleri övülmüş, çeşitli varlık ve nesnelere benzetilmiş ve yazının kılıçtan daha güçlü olduğu ifade edilmiştir. Eserde, kimi kâtip ve hattatların mürekkeplerine güzel kokular kattığı, kimilerinin yazı malzemelerine servet harcamış olduğu, kimilerinin de çok sevdiği kalemi çalıştığı için ağıt yakıp mersiyeler yazdığı rivayet edilmiştir.²³ 57 sayfadan oluşan bu eser 1938'de Mısır'da basılmıştır.

2.1.3. Risâletun fi'd-Difâ'i 'ani'l-Kitâbe el-Arabiyye fi'l-Hurûfi ve'l-Harekât

el-Kürdî, bu eserini, "Kral I. Fuad Dil Akademisi"nin Arap yazısını kolaylaştırmak için 1945'te düzenlediği ödüllü yarışma üzerine kaleme almıştır. Eserde, bu girişimin çok tehlikeli bir iş olduğunu, daha önce de Milaslı İsmail Hakkı Bey²⁴ ve Muhammed Hayri Bey el-Kabbânî gibi kişilerin benzer çalışmalar yaptıklarını, hatta bu çalışmalar neticesinde oluşturdukları yeni alfabelerle kitaplar bastıklarını, ancak bunların hiç birinin başarılı olmadığını dile getirmiştir. Muhammed Tahir, böyle bir çalışmanın Arap ve Müslümanları geçmişlerinden ve miraslarından koparacağını da savunmuştur. Ayrıca böyle bir çalışma yapılsa bile buna sadece Mısır'ın değil, Arap alfabesini kullanan tüm milletlerin karar vermesi gerektiğini de söylemiştir.²⁵ 13 sayfadan oluşan bu kısa risale önce Hilal Dergisi'nde yayımlanmış ardından da risale şeklinde basılmıştır.²⁶

²³ Örneğin, kitapta kâtiplerle ilgili İbn Habib el-Halebî'den şu sözler nakledilmiştir: "Kâtipler devletin direği, temeli, gören gözü ve yardımcılarıdır. Kıyafetleri lüks, güzellikleri de göz kamaştırıcıdır. Meclisleri hoş insanlarla doludur ve kulağa hoş gelen sözler söylerler..." Geniş bilgi için bk. Muhammed Tahir el-Kürdî, *Husnu'd-Du'âbe fîmâ Verade fi'l-Hattî ve Edevâtî'l-Kitâbe*, Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1938, s. 3-6.

²⁴ Milaslı'nın yazı konusundaki tartışmalara katılmasının sebebi, Müslümanların geri kalmasını yazı meselesine bağlamasındandır. O, büyük bir filozofun: "Bana mükemmel bir elifba verin, ben de size mükemmel bir medeniyet vereyim" sözünü düşüncesine delil getirerek milletimizin terakkisinin alfabeyle mümkün olduğunu savunmuştur. Bu çerçevede o, Hurûf-u Munfasıla yani "Arap harflerinin ıslah edildikten sonra ve harflerin birbirinden ayrı yazılarak kullanılması" fikrini ortaya atmış ve onun öncülüğünde "İslah-ı Hurûf Cemiyeti" kurulmuştur. Milaslı, alfabe ve yeni yazı konusundaki görüşlerini, çıkardığı "Yeni Yazı" adlı dergide ve eserlerinde açıklayarak geniş kitlelere duyurmuştur. O, yeni yazının, köydeki halkın bile kolayca yazıp anlayabileceği tarzda ve el yazısında da bitişmemesi gerektiğini savunmuştur. Böylelikle yeni yazı, Latin harflerinden daha fenni suretle yazılacak ve İslam milletlerini başka harflere muhtaç bırakmayacaktır. Bk. Resul Çatalbaş, "Milaslı Dr. İsmail Hakkı'nın Hayatı Eserleri ve İslam İle İlgili Görüşleri", *Artuklu Akademi*, C.1, S.1, s. 99-129.

²⁵ el-Kürdî, Arap harflerinin ıslahı neticesinde oluşan alfabe ile Kur'an-ı Kerim'in yazılamayacağını, zira bunun resm-i Osmâniye muhalif olduğunu da dile getirerek tartışmaya dinî bir boyut kazandırmıştır. Ayrıca ortaya atılan yeni yazının eskisi kadar estetik ve ekonomik olmadığını da dile getirmiştir. Bk.

2.2. Tarih

Hat sanatından sonra Muhammed Tahir el-Kürdî'nin en yetkin olduğu alan tarihtir. el-Kürdî tarih alanında çok sayıda eser vermiştir.

2.2.1. et-Târîhu'l-Kavîm li Mekke ve Beytillahi'l-Kerîm

Bu kitap, Muhammed Tahir el-Kürdî'nin en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilir. Altı büyük cilt halinde basılan kitap Mekke'ye dair hemen hemen her konuda son derece geniş bilgiler içeren bir ansiklopedi niteliğindedir. Bir başka ifade ile Mekke'ye dair dinî, iktisadî ve içtimaî çok geniş bilgiler içermektedir. Müellif, Mekke'nin fizikî yapısından, dağlarının denizden yüksekliğinden, Mekkelilerin yemek ve giyim kültüründen, Mekke'deki mimari yapılardan, mescitlerden, kuyulardan, hacıların kullandığı yollardan ve kendi döneminde Mekke'de belediye hizmetlerinden genişçe söz etmektedir. En önemlisi de Kâbe'nin tarihini ve yapı malzemelerini en ince detayına kadar anlatmaktadır. Ayrıca el-Kürdî, daha önce Mekke tarihi ile ilgili eser veren müelliflerden ve eserlerinden de söz etmektedir. Müellif eserini, Mekke'nin tarihi ile ilgili yazılan kitaplardaki bilgileri bir araya getirerek oluşturmuştur. Buna ek olarak da kendi zamanında Kâbe ve Mescid-i Haram'da yapılan restorasyon ve genişletme çalışmalarıyla ilgili gözlemlerini de eklemiştir. Esere orijinallik kazandıran da onun bu gözlemleri ve yine kendisinin çizdiği Kâbe resimleridir.

Bu eser her ne kadar bir tarih kitabı olsa da müellif siyer ve başta hac, umre ve namaz konuları olmak üzere fikhî görüşlere de genişçe yer vermiştir. Mağribî, bu eserin en önemli eksiğinin ise Mekke ve Mescid-i Haram ile ilgili siyasi olaylara yer vermemesi olduğunu dile getirmiştir. Örneğin Mekke'ye hükmeden devletler, Mekke'de meydana gelen savaşlar vb.²⁷ Mağribî böyle bir eleştiride bulunmuş ama baktığımızda müellifin bu konulara değindiğini fakat olayların siyasi arka planını irdelemediğini görmekteyiz.²⁸ Sonuç olarak bazı eksikliklerine rağmen kitap, Mekke ve Mescid-i Haram'ın tarihine dair son derece önemli bir kaynaktır. Kitabın birden çok baskısı bulunmaktadır.²⁹

2.2.2. Makâmu İbrahim

el-Kürdî, Kâbe'nin genişletme ve restorasyon çalışmalarında danışman olarak görev yapmış ve bu görevi sayesinde Makam-ı İbrahim hakkında geniş bilgilere sahip olmuştur.

Muhammed Tahir el-Kürdî, *ed-Difâ' 'ani'l-Kitâbeti'l-Arabiyye fi'l-Hurûf ve'l-Harekât*, el-Matbaatu'l-Arabiyye, Mekke H. 1365, s. 2-12.

²⁶ el-Matbaatu'l-Arabiyye, Mekke: H. 1365

²⁷ Mağribî, *a.g.e.*, II, s. 334-335. Bu eksiğin yanı sıra müellif bazen alakasız konulara da değinmiştir. Örneğin Suudi Arabistan'da kullanılan paralardan bahsederken, para ile ilgili fikhî ihtilaflara da genişçe yer vermiştir. Daha ilginç ise müellif sahabenin Kâbe ile ilgili bazı ihtilaflarını anlattıktan sonra, اِخْتِلافِ النّاسِ في بعض الأمور الحيوية diye bir başlık açarak elektrik, demiryolu, araba, matbaa vb. teknolojik aletlerin kullanımı konusunda Avrupa ve Ortadoğu'da yaşanmış tartışmalara değinmesidir. Geniş bilgi için bk. Muhammed Tahir el-Kürdî, *et-Târîhu'l-Kavîm, li Mekke ve Beytillahi'l-Kerim*, Dâru'l-Hıdır, Beyrut 2000, III, s. 105-113.

²⁸ Bk. el-Kürdî, *et-Târîhu'l-Kavîm*, V, s. 492-506.

²⁹ Ö. Muhammed Tahir el-Kürdî, *et-Târîhu'l-Kavîm li Mekke ve Beytillahi'l-Kerim*, Dâru'l-Hıdır, Mekke 1966; Beyrut 2000.

Müellif bu bilgi ve gözlemlerini *Makamu İbrahim (a. s.)* adıyla eser haline getirmiştir. Eser henüz basılmamıştır.³⁰

2.2.3. Manzûmetun fî Eşheri Binâyâti'l-Ka'beti'l-Mu'azzama

Bilindiği gibi Kâbe tarihte defalarca yıkılmış ve farklı kabile ve devletler tarafından tekrar inşa edilmiştir. Bazen de Kâbe'de ihtiyaç sonucu genişletme çalışmaları yapılmıştır. el-Kürdî, *Manzûmetun fî Eşheri Binâyâti'l-Ka'beti'l-Mu'azzama* adlı bu eserinde başta Hz. İbrahim tarafından yapılan bina olmak üzere Kâbe'nin kendi dönemimdeki yapısı dahil en önemli binalarını manzum bir şekilde anlatmıştır. 352 beyitten oluşan bu eser, *et-Târîhu'l-Kavîm li Mekke ve Beytillahi'l-Kerîm* adlı eserin içinde yayımlanmıştır.³¹

2.3. Tefsir ve Kur'an İlimleri

2.3.1. et-Tefsîru'l-Mekkî

Dört büyük ciltten oluşan bu kitap, el-Kürdî'nin tefsirle ilgili en geniş eseridir. Sadece birinci cildi basılan tefsirin kalan kısmı da gün yüzüne çıkmayı beklemektedir.³²

2.3.2. Zehratu't-Tefâsîr

Müellif, *Zehratu't-Tefâsîr*'i, daha geniş olan *et-Tefsîru'l-Mekkî* adlı eserinde kazandığı tecrübe neticesinde kaleme aldığını ifade etmiştir. el-Kürdî *Zehratu't-Tefâsîr*'in mukaddimesinde tefsir metodundan, başvurduğu kaynaklardan ve tefsirdeki amacından da söz etmiştir. Müellif, henüz yayımlanmamış olan *Zehratu't-Tefâsîr*'in mukaddimesinde şunları söylemektedir:

“Yüce Allah on yıl önce et-Tefsîru'l-Mekkî adlı geniş eseri yazmamı bana nasip ettikten sonra bu senenin (H. 1390) başında gönlümü, muteber tefsir kitaplarından özet manaları seçip nahvî illetlerden, belagat vecihlerinden, fazla rivayetlerden ve İsrailî kıssalardan hali, Kur'an-ı Kerim'in tüm manalarını en mükemmel şekilde içerecek, ne çok kısa ne de fazla uzun bir tefsir yazmaya açtı.”³³

Bu girizgâhtan sonra müellif istifade ettiği kaynaklardan bahsetmektedir. İlk kaynağının, âlimlerin de övgüsüne mazhar olan Celâleyn tefsiri olduğunu, Celâleyn'den sonra da çok sayıda hadis içeren İbn Kesîr'in tefsirine dayandığını dile getirmektedir. Bu iki tefsir dışında *Hâşiyetu'l-Cemel* ve *Hâşiyetu's-Sâvî*'den de istifade ettiğini aktarmaktadır. Ayrıca sadece alıntı yaptığı uzun cümleleri sahiplerine dayandırdığını, kısa cümleleri ise anlatımı bozmamak için kaynak belirtmeden naklettiğini ifade etmektedir. Müellif, amacının Kur'an-ı Kerim'in kolay bir şekilde anlaşılması olduğu için bu

³⁰ Ramazan Yusuf, *a.g.e.*, s. 502.

³¹ el-Kürdî, *et-Târîhu'l-Kavîm*, III, s. 222-236.

³² Ramazan Yusuf, *a.g.e.*, s. 502; Abdulvahhab İbrahim, *a.g.m.*, s. 88-89 (1 nolu dipnot). Ayrıca <http://www.almostaneer.com/Pages/TaragmDetails.aspx?ID=105> adlı sitede, Cidde'de bir yayınevini bu eseri 9 büyük cilt halinde neşretmek üzere olduğu bilgisi yer almaktadır.

³³ Abdulvahhab İbrahim, *a.g.m.*, s. 88-89'dan naklen.

kaynaklarla yetinerek başka kaynaklara müracaat etmediğini de açıklamaktadır.³⁴ Eser hala el yazması olarak durmaktadır.³⁵

2.3.3. Târîhu'l-Kur'ân ve Garâibu Resmîhi ve Hukmuhu

el-Kürdî'nin Kur'an ilimleri alanında yazdığı en önemli eserdir. Müellif böyle bir eseri yazma fikrinin nasıl oluştuğunu şöyle dile getirmiştir:

“Mekke Mushafı'nı yazmaya başlayıp beşinci cüze varınca hatt-ı Osmânî'de çok ilginç ve önemli noktalar gördük. Bu noktaların araştırılmasını ve bu konuda, tüm İslam âleminde yayılacak bir eserin yazılmasını gerekli gördük ve böylece *Târîhu'l-Kur'ân ve Garâibu Resmîhi ve Hükmuhu* adlı eserimizi telif ettik. Bu eserde imlâ kurallarına aykırı yazılan tüm kelimeleri –unuttuklarımız hariç- tespit ettik; gerçek şu ki zihin resm-i Osmânî karşısında şaşır kalıyor. Zira hattın kendi içinde bir kuralı bulunmamaktadır. Örneğin (كتاب) kelimesi dört yer hariç Kur'an-ı Kerim'in tamamında elif olmadan yazılmıştır. Yine (قال) kelimesi de beş yer hariç Kur'an-ı Kerim'in tamamında elif ile yazılmıştır...”³⁶

Müellif Kur'an'ın kendisi mucize olduğu gibi hattının da mucize olduğunu ifade edip bunu da Mekke Mushafı'nı yazarken resm-i Osmânîyi kelime kelime takip etmesi sonucu fark ettiğini söylemiştir. Ayrıca Mekke Mushaf'ını yazmaması halinde resm-i Osmânînin anlamını ve imlâ kurallarına uymamasının nedenini bilemeyeceğini de dile getirmiştir. el-Kürdî, resm-i Osmânî ile ilgili daha önce de bazı kitapların yazıldığını ancak kendi eserinin bu alanda bir ilk olduğunu ifade etmiştir.³⁷ Kanaatimizce de bu eser, özellikle de resm-i Osmânî ile normal imlâ kuralları arasında karşılaştırma yapması açısından orijinal sayılmaktadır.

Muhammed Tahir el-Kürdî bu eserinde, Kur'an'ın tanımı ve içeriği, Kur'an'ın cem edilip yazılması, ayet ve surelerin tertibi, resm-i Kur'an'ın incelikleri, tevkîfî olup olmadığı, resm-i mushafa tabi olmanın hükmü, Kur'an'ın nokta ve harekelenmesinin sebebi, sahabenin imlâ ve yazı hakkındaki bilgileri ve normal yazının resm-i Osmânî ile karşılaştırılması vb. konuları detaylı bir şekilde ele almıştır.

el-Kürdî bu eseri ile temelde resm-i Osmânînin gerçeğini ve mushaf yazımında resm-i Osmânîye tabi olmanın hükmünü ortaya koymaya çalışmış ve bunun neticesinde, mushaf yazımında resm-i Osmânîyi takip etmenin icmâ ile vacip olduğu hükmüne varmıştır.³⁸ Bu eser 1946'da Cidde'de ve 1953'te Mısır'da neşredilmiştir.

³⁴ Abdulvahhab İbrahim, *a.g.m.*, s. 88-90.

³⁵ Abdulvahhab İbrahim, *a.g.m.*, s. 88-90.

³⁶ Muhammed Tahir el-Kürdî, *Târîhu'l-Kur'ân ve Garâibu Resmîhi ve Hükmuhu*, Matbaatu'l-fetih, Cidde 1946, s. 6.

³⁷ el-Kürdî, *Târîhu'l-Kur'ân*, s. 8-9.

³⁸ el-Kürdî, *Târîhu'l-Kur'ân*, s. 105-115. el-Kürdî her ne kadar ümmetin bu konuda icmâ halinde olduğunu söylese de âlimlerin resm-i mushafa uymanın gerekliliği hakkında üç temel görüşü vardır: 1. Resm-i mushafa uymak vaciptir. Ekseriyete ait olan bu görüşün delilleri, bu imlânın “tâbi olunan bir sünnet”

2.4. Edebiyat, Şiir ve Dil

Muhammed Tahir el-Kürdî, edebiyat ve şiir ile ilgili de birkaç eser yazmıştır. Bir kısmı yayımlanmış olan bu eserlerin çok da şöhret bulduğu söylenemez. Mağribî, el-Kürdî'nin müteaddit yönlerinden birini ortaya koyarak yazdığı bazı şiirler olduğunu, ancak bunların manzum olmalarının dışında şiirle pek de alakaları bulunmadığını söylemiştir.³⁹

2.4.1. Edebiyâtü's-Şâyi ve'l-Kahve ve'd-Duhân

el-Kürdî'nin çay, kahve ve sigaranın kültür ve edebiyatına dair yazdığı ilginç bir eserdir. Eserde çay, kahve ve sigaranın tarihi, nasıl hazırlandıkları ve bunların hazırlanmasında kullanılan malzemeler anlatılır. Ayrıca çay, kahve ve sigara ile ilgili söylenen söz ve şiirlere de yer verilmiştir.⁴⁰

2.4.2. Bedâi'u's-Şiir ve Letâifu'l-Fenn

Muhammed Tahir el-Kürdî, bu eserin mukaddimesinde, Mısır'da okurken kütüphane vb. yerlerde bulunduğu yazma ve yazarı belli olmayan şiirleri bir araya getirmeye başladığını, Suudi Arabistan'da da bu işe devam ettiğini, ta ki elinde ciddi miktarda değerli şiir birikince de bunları kitap haline getirmeyi kararlaştırdığını söylemiştir. el-Kürdî, bu esere, şiire dair bilgiler içeren bir giriş ekleyerek esirini hazırlamıştır.⁴¹ Bu eser H. 1367'de Kahire'de basılmış,⁴² ayrıca farklı internet sitelerinde müellifin kendi hattı ile pdf olarak yayımlanmıştır.⁴³

el-Kürdî'nin, bir kısmı yayımlanmış, bir kısmı ise el yazması olan diğer eserleri ise şunlardır: 1) Tuhfetü'l-Haremeyn fî Bedâi'i'l-Hutûti'l-Arabiyye. 2) el-Mukârenetu Beyne Hattî'l-Mushafî'l-Osmâniyyi ve İstilâhinâ fî'l-İmlâ. 3) Mecmû'atu'l-Haremeyn fî Ta'îmi Hattî'n-Nesih. 4) Mecmû'atu'l-Haremeyn fî Ta'îmi Hattî'r-Rik'a. 5) Nefhatu'l-Haremeyn fî Ta'îmi Hatteyi'n-Nesih ve's-Sulus. 6) İrşâdu'z-Zumre li Menâsiki'l-Hacci ve'l-'Umre (Bu eser H. 1373'te Kahire'de neşredilmiştir.) 7) Du'âu 'Arefe. 8) el-Ed'iyetu'l-Muhtâre. 9) Tuhfetü'l-'İbâd fî Hukuki'z-Zevceyn ve'l-Vâlideyn ve'l-Evlâd (Kahire: H. 1353.) 10) el-Ehâdisu'n-Nebeviyye fî'l-Âdâbi'd-Dîniyye ve't-Terbiyyeti'l-İslâmiyye. 11) el-

olduğu, bununla ilgili olarak seleften yapılan nakiller ve sahâbenin bu imlâda icmâ ettiği yönündeki iddialardan oluşmaktadır İmam Mâlik, Beyhakî, Ahmed b. Hanbel ve Zürkânî gibi âlimler bu görüştedir. İbn Fâris ve Zürkânî gibi âlimler bu konunun tevkîfi olduğunu da iddia etmişlerdir. 2. Bâkîllânî ise imlânın dinî bir emir olmadığını, nasslarda böyle bir emrin bulunmadığını, yazının sembol ve işaretlerden ibaret olup sahâbe-i kirâmın, devirlerinde mevcut olan imlâ ile yazdıklarını, bunun mutlaka korunması gerekli olmadığını, Kur'ân'ın daha sonra geliştirilen imlâ ile de yazılabileceğini ileri sürmüştür. Nitekim eski imlâ stillerinde fethanın elif, dammenin vâv ve kesrenin "yâ" harfleriyle gösterildiği belirtilir. 3. 'İzz b. Abdisselâm ve ona tâbi olan Zerkeşi, mushafın imlâsının büsbütün unutulmaması için ümmet içinde onu bilen bir grubun olması gerektiğini vurgulamakla birlikte halkın karıştırmadan kolaylıkla okuyabilmesi için daha sonra gelişen imlâ ile de mushaf yazılabileceğini, bundan da öte halk için yazılan mushafın artık resm-i mushafa göre yazılmasının câiz olmadığını ileri sürmüşlerdir. Geniş bilgi için bk. Ögmüş, *a.g.m.*, s. 9-28.

³⁹ Mağribî, *a.g.e.*, II, s. 336-337.

⁴⁰ Mağribî, *a.g.e.*, II, s. 336.

⁴¹ Muhammed Tahir el-Kürdî, *Bedâi'u's-Şiir ve Letâifu'l-Fenn*, s. 3-4. <http://www.ahlalheeth.com/vb/showthread.php?t=206146> (Erişim Tarihi 25.06.2016)

⁴² Ramazan Yusuf, *a.g.e.*, s. 502.

⁴³ Ör. <http://www.ahlalheeth.com/vb/showthread.php?t=206146> (Erişim Tarihi 25.06.2016)

Mev'izatu'l-Hasene fî 'Ademi'l-Ye's ve fî's-Sabr ve't-Tefvîz. 12) Manzûmetun fî't-Ta'ârifi'l-Fıkhiyye. 13) Muhtasarun fî'l-Misbâh ve'l-Muhtâr fî'l-Luğa. 14) Hüsnu'l-Besât fî Divâni Muhammed Tahir el-Kürdî el-Hattât. 15) el-Mahfûzâtu'l-Edebiyye el-Muhtâre. 16) Risaletu Hifzi't-Tenzîl Mine't-Tağyîri ve't-Tebdîl. 17) el-İstihşân fî Vaz'i 'Alâmâti't-Tarkîm fî'l-Kur'an. 18) Ta'lîkun Muhtasarun 'ala Tarîhi Mekke li'l-Kutbî. 19) Sûretu Hicri Makâmi İbrahim a.s. 20) en-Nesebu't-Tâhiru's-Şerîf. 21) Teberruku's-Sahâbe bi Asâri'r-Resûl a.s. 22) Risâletu İntikâli'r-Resûl a.s. İla'r-Rafiki'l-A'lâ. 23) 'Ayşu Resûlillahi a.s. ve Ashâbihi'l-Kirâm. 24) eş-Şevku ve'r-Rağbe fî Ma'rifeti mâ Hasale fî'l-Ka'be fî'l-'Ahdi's-Suudiyyi. 25) Terâcimu Men lehu Kuvvetu'l-Hâfîza. 26) 'Acâibu Mâ Ravâhu't-Târîh. 27) İstihâletu'l-İkâme fî'l-Kameri ve'l-Kevâkib. 28) el-Bahsu ve't-Tahkîk fî Marifeti Ma'na's-Siddîk. 29) el-Hendesetu'l-Medresiyye. 30) Levhâtun Fenniye⁴⁴

Sonuç

20. Yüzyılda Arap ülkelerinde hat sanatının zayıfladığı, Arap harflerinin terk edilmesi veya ıslah edilmesi ile ilgili tartışmaların yoğunlaştığı bir dönemde Muhammed Tahir el-Kürdî, sahip olduğu zengin ilmî birikimi, tarihçi ve hattat kişiliği ile Arap yazısının yılmaz savunucusu olmuştur. O, Arap alfabesinin diğer alfabelerden daha üstün olduğunu ortaya koymaya çalışmış ve hat sanatının Suudi Arabistan'da yaygınlaşması için büyük çaba harcamıştır. el-Kürdî, Mısır'da başta Aziz Efendi et-Türki er-Rifai olmak üzere, dönemin ünlü hattatlarından hat sanatını öğrendikten sonra Suudi Arabistan'a dönmüştür. Hat konusundaki ustalığı başta Kral Abdülaziz olmak üzere Suudi yetkililerin dikkatlerini çekmiş ve Mekke'de bir hat okulunu açıp el-Kürdî'yi bu okula müdür tayin etmek suretiyle sanatını icra etmesi için kendisine her türlü kolaylığı sağlamışlardır. Ayrıca el-Kürdî Kâbe ve Mekke tarihleri ile ilgili engin birikimi sayesinde Kâbe ve Mescid-i Haram'ın restorasyon ve genişletme çalışmalarında danışman olarak görevlendirilmiş ve bu görevini layıkıyla yerine getirmiştir.

Muhammed Tahir el-Kürdî, hat sanatı ve tarihi ile ilgili bir kısmı temel kaynak haline gelmiş son derece faydalı eserler kaleme almıştır. Nesih, rika, sülüs vb. hat türlerinin öğretimi için hazırladığı kılavuzlar Suudi Arabistan'da okul müfredatında yer almıştır. Ayrıca tarih, Kur'an ilimleri, fıkıh, ahlak ve edebiyat ile ilgili de eserler ortaya koyan el-Kürdî, kaleme aldığı eserlerle Suudi Arabistan'ın özellikle de Mekke'nin dinî, içtimaî ve kısmen de siyasî hayatını yansıtmıştır. el-Kürdî'nin en büyük hizmeti ise, istinsah ettiği ve Mekke Mushaf'ı diye meşhur olan Kur'an nüshasıdır. Mekke Mushaf'ı defalarca tabedilmiş, Uzakdoğu'dan Afrika'ya kadar tüm İslam ülkelerinde yayılmış ve Suudi kralları tarafından birçok devlet başkanına hediye edilmiştir.

⁴⁴ Mağribî, *a.g.e.*, II, s. 322-338; el-Mar'aşlî, *a.g.e.*, I, s. 1257-1258; Ramazan Yusuf, *a.g.e.*, s. 501-5-2.

KAYNAKÇA

Abdulvahhab İbrahim Ebu Süleyman, “el-‘Allâme Muhammed Tahir Kürdî el-Mekkî eş-Şafî el-Hattat Nâsihu Mushafî Mekketi’l-Mükerreme”, *Mecelletu’l-Buhûsi ve’d-Dirâsâti’l-Kur’aniyye*, Yıl 4, S. 7. ss. 71-98.

Âlu’ş-Şeyh, Şeyh Salih b. Abdülaziz b. Muhammed “Tabâatu’l- Mushafî’ş-Şerif fi’l-Memleketi’l-Arabiyyeti’s-Saudiyye” s. 11.
<http://qurancomplex.gov.sa/Display.asp?section=4&l=arb&f=write00011.htm&trans=>
(Erişim tarihi: 20,07.2016).

Çatalbaş, Resul (2014). “Milashî Dr. İsmail Hakkı’nın Hayatı Eserleri ve İslam İle İlgili Görüşleri”, *Artuklu Akademi*, C.1, S.1: ss. 99-129.

Çetin, Abdulkadir “Osmanlı Eğitim Geleneğinde Kur’an Hattı İle İslam Kitap Sanatlarının Öğretimine Hasredilmiş Bir Eğitim Kurumu: Medresetu’l-Hattatîn”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 29, s. 193.

el-Behnesî, Afif. *Mu’cemu’l-Mustalâhâti’l-Hattî’l-Arabiyyi ve’l-Hattâtîn*. Lübnan: Mektebetu Lübnan Nâşirûn.

el-Kürdî, Muhammed Tahir (1939). *Tarîhu’l-Hattî’l-Arabiyyi ve Âdâbuhu*. Kudüs: el-Matbaatu’t-Ticâriyyetu’l-Hadîse.

_____, *Bedâi’u’ş-Şi’ir ve Letâifu’l-Fenn*.
<http://www.ahlalheeth.com/vb/showthread.php?t=206146> (Erişim tarihi: 15.07.2016)

_____, (2000). *et-Tarîhu’l-Kavîm li Mekke ve Beytillahi’l-Kerim*. Beyrut: Dâru’l-Hıdır.

_____, (H. 1365). *ed-Difâ’ ‘ani’l-Kitâbeti’l-Arabiyye fi’l-Hurûf ve’l-Harekât*. Mekke: el-Matbaatu’l-Arabiyye.

_____, (1938). *Husnu’d-Du’âbe fimâ Verade fi’l-Hattî ve Edevâti’l-Kitâbe*. Mısır: Şeriketu Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî.

_____, (1946). *Tarîhu’l-Kur’an ve Garâibu Resmihi ve Hukmuhu*. Cidde: Matbaatu’l-Fetih.

el-Mar’aşlî, Yusuf (2006). *Nesru’l-Cevâhir ve’d-Durer fi’l-Ulemâi’l-Karni’r-Rabi’ ‘Aşer*. Beyrut: Dâru’l-Marife.

el-Mu’allimî, Abdullah b. Abdurrahman b. Abdurrahim (2000). *E’lâmu’l-Mekkiyyîn mine’l-Karni’t-Tâsi’ ile’l-Karni’r-Râbi’ ‘Aşer*. Mekke: Müessetu’l-Furkân li’t-Turâsi’l-İslamiyyi.

Fezâilî, Habibullah (Arapçaya çev. Muhammed et-Tûncî) (2002). *Atlasu’l-Hattî ve’l-Hutût*. Dımaşk: Mektebetu Dâri Tılâs.

Mağribî, Muhammed Ali (1984). *E’lâmu’l-Hicâz fi’l-Karni’r-Rabi’ ‘Aşere li’l-Hicre*. Cidde: Tihame.

Öğmüő, Harun (2015). “Resm-i Mushaf Bağlamında Kur’an ve Kıraat Ayrımı”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 9: ss. 9-28.

Ramazan Yusuf, Muhammed Hayr (1997). *Tekmiletu Mu‘cemi’l-Müellifin*. Beyrut: Dâru İbn Hazm.

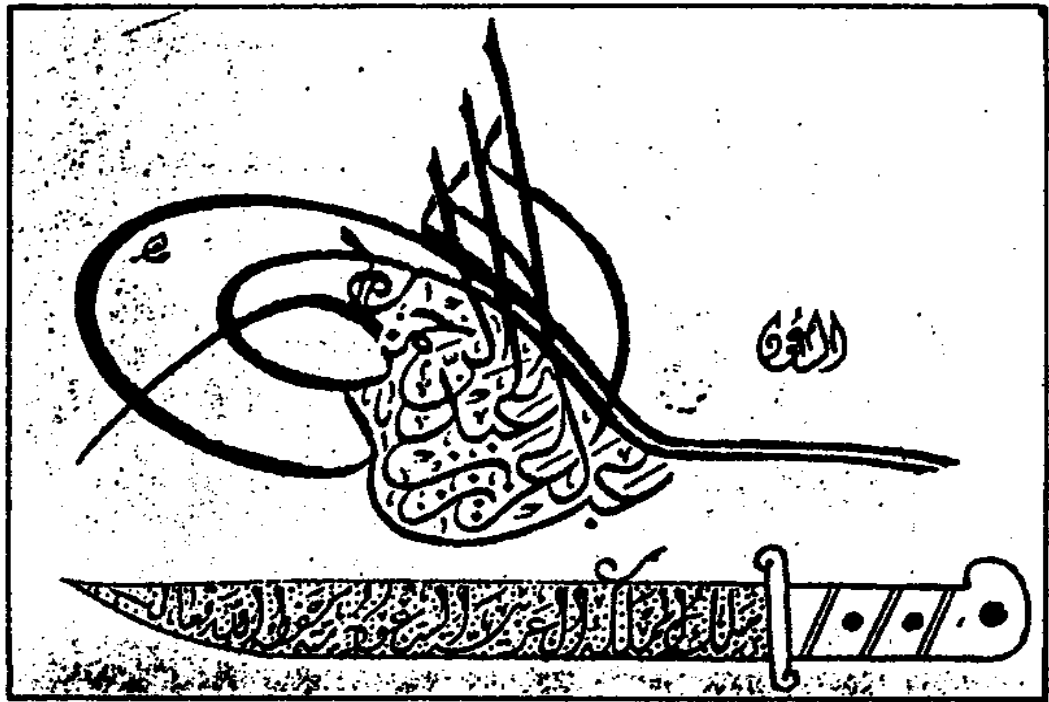
Serin, Muhittin (1991). “Aziz Efendi Rifai”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 336-337.

<http://shamela.ws/index.php/author/42> (Erişim tarihi: 20.06.1016).

الشیخ محمد طاهر الکردی

Ek 1: Muhammed Tahir el-Kürdî (1900-1980)

نماذج من خطه

Ek 2: Muhammed Tahir el-Kürdî'nin Hattından Örnekler